

ئەدەبى زاروکا ب ھەر شیوھەکی ھاتبیتە نقيسین (چېروک، شانۆگەر، ھۆزان، ھتد)، پیددقییە د وئ نقيسینیدا ئەف سى خالە لېەر چاڤ بەینە وەرگرتن:

1. لایەنئ پەرورەدەیی: نقيسین بۆ زاروکان خوڤخۆ جوړەکی پەرورەدئ یە یئ گرنک و کاریگەر، و نقيسەرئ زاروکان پەرورەدەکارە بەرئ کو چېروک نقيسبیت یان شانۆگەر بیت، نقيسینا وی پیددقی بشیوھەکی سەرنج راکیش وخوشتی تیدا بیت، و خوہ دویر بختی ژ شیوازئ تەھیدئ و ترساندنئ و توندوتیژی، و داکوکیئ ل سەر ئافاکرنا کەسایەتیە کا ھاوسەنگ ل دەف زاروکی، بریکا نقيسینئ ھاندانا پیکفەژیانئ و حەژیکرنئ و ھەفکاریئ و قوربانیدانئ و راستی و دەستپاکئ د کەن ل دەف زاروکی.

2. لایەنئ ھۆنەری یئ گشتی: رامانا وی نقيسەر ژ یاساین سەرەکی یئ ھۆنەرئ نقيسینی دەرە کەفیت، ئەو بەرھەمئ ئەدەبی چ چېروک بیت یان شانۆگەر یان ستران یان فەرھەنگ بیت...، و دبواری ھۆزانئ زاروکاندا پیددقی یە ل سەر دانەرئ وی شارەزایی د یاساین زانستئ عروزی دا، وکیش و سەر وایا شیعرئ دا، و موزیکا پەیفان وجودانیا شیعرئ و تایبەتەندیئ ھۆنەری داھەبیت.

3. لایەنئ ھۆنەری یئ تایبەت: مەرەم ژئ ئەو نافەندە یئ ئەدەبی زاروکا فەدگۆھیزیت، دبیت: پەرتوک بیت، یان شانۆ بیت، یان روژنامەبیت، یان ھەر ھۆیەکی دئ یئ راگەھاندنئ بیت. لقیئر پیددقی یە خوڤدانئ بەرھەمئ نافەرۆکی بدروستی و تمامی پیشان بدەت، و بیئ کیمکرنا چ لایەنئ وی، دا ئارمانجا خو بدەستفەبیینیت (عبدالرزاق، 2006: 52).

ھۆزانا ئاراستەکری بۆ زاروکان ژ دوو جەمسەر پیکدھیت، ئەم نەشیئ دەستبەرداری ئیک ژ وان یین، یئ ئیکئ: ھونەر، و یئ دوویئ پەرورەدەیی، ئانکو ھۆزانا نقيسی بۆ زاروکان کارەکی ھونەرییە، و د ھەمان دەمدا کارەکی پەرورەدەییە، ژ فئ چەندئ دھیتە زانین کو د فئ بیافیدا نە بتنی ھۆزانفان یئ د گورەپانیدا ھەر تشتەکی بقیئت یان چەوا بقیئت دئ بۆ زاروکی نقيسیت، بەلکو زاناین د بیافی پەرورەدە و دەر ووناسی دا ژئ ھەفپیشکن دگەلدا، بتایبەت پشستی وی پششکەفتنا دبواری دەر ووناسیا زاروکی و زانستین پەرورەدەیی بخوہفەدیتی، ئانکو فیئرکنا زاروکی بۆ ھۆزانئ نە بتنی ئارمانجە، بەلکو ھۆیەکی بۆ چاندنا بنەمایین پەرورەدەیی وفیرکرنئ، و ھەم ھۆزانفان فان نەشین فان ھەردو ئارمانجا (ھونەر و پەرورەدە) بدەستفەبیین ئەگەر نە ئیکئ شارەزا وراھاتی بیت دبیافی ھونەری و پەرورەدەیی دا. (جلولی، 2008: 143).

ئەوا ھاتیبە بەحسکرن ئەگەر ئامازەیک بیت، وی چەندئ دگەھینیت کو ھۆزانفانئ مەزنی کورد ئەحمەدئ خانئ ھەردو جەمسەر دھۆزانئ خوہ دا ئاراستەکرینە، ئانکو ھەم ھۆزانفان ھەم پەرورەدکار ژئ بوویە، ھۆزانا وی بوویە ھۆیک بۆ گەھاندانا بنەمایین پەرورەدەیی،

ئەریکین وان یئ ئایینی، و ئەگەر بزقرینە دیروک و کەلتوری شیعرئ کوردی، دئ دیاربیت کو تا رادەیک زاروک جھئ پویتەدانئ بۆ ژلای چەند ھۆزانفانئ کورد یئ دیرین، ل پیشیا ھەمیان ئەحمەدئ خانئ (1651ز) میرئ ھۆزانفانئ کورد، یئ کو خزمەتەکا مەزن پیشکیشی زاروکی کورد کری یە بریکا نقيسینا ھۆزانئ کو تیدا بەحسئ بنەمایین گشتی یئ پەرورەدئ و پەیدا کرنا رەوشتەکی جوان ژ لایەکی، و گرنکی دان بخواندنئ، ھەر وەسا روژ زانست و ئەدەبی بلند نرخانیدیە د پیشخستنا مروڤیدا.

و ھەکو ھەمی فەیلەسووف و نقيسکارین مەزن، خانئ ھزرا پەرورەدەکرنا نقش و نەوہیین نەتەوہیا خوہکریە، ھەولا دانانا خویندنگەھەکا کوردی یا مەزن دایە، لەو کومەلەیکە شیرەتان بۆ مللەتی گوتینە وفەرھەنگەکا کوردی وەرەبی ب شیعر داشستی یە ولسەر چەند بەحرین عەرووزئ. خانئ شەنگەستەیین پەرورەدەیا زانستی ونەتەوہیی داناینە لەو دھیتە ھەژمارتن سەرورەری فئ زانستیا دەر وونی و دیسان یە کەم زانایی پویتە ب سایکۆلۆژیەتا زاروکان دای. (قەرەنی، 1992: 20-21).

پویتەدانا ھەر جفاکی ب زاروکیئ ل ھەر جھەکی و د ھەر دەمەکی دا نیشانا پیکەھشتنا ھۆشیاریا زانستیا وی جفاکی یە... و پویتەدان ب زاروکیئ ئانکو پویتەدان ب نوکە و ئابندەییە، چونکی زاروک تەخەکا سەرەکیا ھەر جفاکەکی نە، ھەر وەسا نەوہیی داھاتییە، و نقيسین بۆ فئ تەخی و پەیوەندیکن ب وان ئانکو دانانا بنەمایین ساخلەم بۆ ژلای پەرورەدەکرنا وفیرکرن ورەوشنیری بمرەما تیگەھشتنا قوناغا زاروکیئ. (الھیتی، 1988: 17).

د نافەرۆکیدا ھۆزانا ئاراستەکری بۆ زاروکان چەندین بابەتین گریدای پەرورەدا زاروکی بخوہفەدگريت، ئانکو بابەتین ھەلگرتن ئارمانجەکا پەرورەدەیی، و ھەکی قیانا وەلاتی، وجوانیا سروشتی، و پاراستنا ژینگەیی، و حەژیکرنا دایک و بابان، و دلوفانی (صلە الرحم)، و ریژگرتنا ماموستا و کەسین ب تەمەن، و پاراستنا مولکی گشتی، و دلوفانیا ب گیانەوہرا، و پاراستنا رەوشت و ئایینی، و ھەر بابەتەکی دی ببیتە لغاندا ھەستا زاروکان، و توفئ چاکیی و دادیی ل دەف وان پەیدا کەت. (محمد، 2003: 30).

ئەدەبی زاروکا رۆلەکی رەشنیری یئ ھەی، چەندین بەھا و بوچونا ھەر وەسا زمانی و پیکھاتین دی یئ رەشنیری ل دەف زاروکا پەیدا کەت، زیدەباری روژ وی یئ ھزری بریکا گەشەکرنا پروسپسین ھزری و ھەکی ھزریکن و بیرئینان، بشیوھەکی گشتی ئەدەبی زاروکا یئ ھاریکارە بۆ فەگواھارتنا کەلتوری جفاکی بۆ زاروکی بشیوھەکی ھۆنەری، ئانکو ئامرازئ ئافاکرنا رەوشنیری زاروکییە. (الھیتی، 1988: 148).

و به‌حسکرنا وی بۆ ڤان بنه‌ما نه‌ بوویه ئه‌گه‌ری تیگچوون و ئاستنزمیا هوژانین وی.

نقیسینا هوژانی بۆ زاروکان تایبه‌تمه‌ندیا خوه یا جودا یا‌هه‌ی، ئه‌وژی پیدفی یه‌ هوژانغان چه‌ندین باب‌ه‌تا لبه‌رچاڤ وه‌رگیت، وه‌کی لبه‌رچاڤ وه‌رگرتنا ئاستی ته‌مه‌نی و هزری یی زاروکی، هه‌روه‌سا یی زمانه‌فانی و په‌روه‌رده‌یی و ده‌روونی و چه‌ندین باب‌ه‌تین دی. (مرتاض، 1994: 62). ژبه‌رفی چه‌ندی نقیسین بۆ زاروکان بگشتی و هوژان بتایبه‌تی ل کوپیتکا ده‌ربیرین وشاره‌زایی و پیگه‌هشتنا هونه‌ری ده‌یتن، و هوژانغانین مه‌زن و نافدار لسه‌ر ئاستی جیهانا روژتاقایی و یا عه‌ره‌بی گه‌هشتینه کوپیتکا نافداریی و مه‌زنیی بریکا نقیسینین خوه بۆ زاروکان، د ئه‌ده‌بی روژتاقاییدا چه‌ندین هوژانغانا هوژان بۆ زاروکان نقیسینه وه‌کی آلسندر پوشکین (Aleksander Pouchkine) و ت.س. الیوت (T.S.Eliot)، و د ئه‌ده‌بی عه‌ره‌بی دا وه‌کی أحمد شوقی و سلیمان العیسی، و چه‌ندین دی. (جلولی، 2008: 144).

فولکلوری گه‌لی کورد کانیه‌کا ماکداره بۆ زاروکان ژ پوژا پوژفه، و به‌ره‌مه‌ین ده‌ینه هافلکرن بۆ زاروکی و زاروکیینی گه‌له‌ک پیدفی یه. ژبه‌ر کوکورد ژ پ خزانن د توژه‌یا زاروکان ده، ودفی بواری دا بیگومان کورد ژ ده‌یندارین (ئه‌حمه‌دی خانی) نه‌ د بواری توژه‌یا زاروکان دا، چه‌وا فره‌نسی ژ ده‌ینداری یه‌کی وه‌ک (لافوننتین). ژبه‌ر کو (نوبهار) ا وی ژ ژبلی وی چه‌ندی کو فره‌ه‌نگه‌ک (عه‌ره‌بی - کوردی) یه، پوله‌کی مه‌زن پیکدئینیت د واری په‌روه‌رده و فیرکرنی ده. (حوسه‌ینی، 2003: 46).

هوژان بۆ زاروکی که‌له‌ک یاگرنه‌گه، چونکی شاره‌زاییا وان ده‌وله‌مه‌ندکه‌ت و سه‌ربورا وان ژیده‌که‌تن هه‌روه‌سا هه‌ست و سوژ و تام و چیژ وه‌رگرتنی لده‌ف وان په‌یدادکه‌ت، و هوژان دیسان دبیته ئه‌گه‌ری به‌یزکرنا خه‌یالا زاروکی، چونکی زاروکی بخوه ژلایی ره‌مه‌کی (فطری) فه‌حه‌ز ل هوژانی ده‌کن، هه‌روه‌سا سترانا، ژبه‌ر فی چه‌ندی یاپیدفی یه‌ ئه‌ف دیارده به‌یته بکارئینان بۆ ئافاکرنا هرزا زاروکا لسه‌ر بنه‌مایه‌کی دروست و په‌روه‌رده‌کرنا وی لسه‌ر بوچون و ره‌ه‌شتین باش، وه‌کو تیزکرنه‌ک بۆ پیداوایستین وان یین وژدانی، هه‌روه‌سا فیرکرن بریکا شیعری دبیته ئه‌گه‌ری گه‌شه‌کرنا لاینی هزری وئه‌ده‌بی و ده‌روونی وچفاکی و ره‌ه‌شتی، به‌ره‌جه‌کی باب‌ه‌تین هوژانی گریډای پیداوایستین قوناغا زاروکیینی وپووته‌دانا وان بن، وگریډای که‌لتور و به‌هایین چفاکی وی بن. (بریفش، 1996: 234).

زاروکی به‌ری ژبی چونا قوتابخانی گوه‌دانا چه‌ندین به‌ره‌مه‌ین ئه‌ده‌بی ده‌کن، ئه‌و ب گرنگی فه‌گوه‌دانا وان چیروکان ده‌کن یین دایک و باب وداپیر ویاپیرین بۆ وان فه‌دگیزیت، هه‌روه‌سا خوشیی ژ گوه‌دانا سترانا ده‌تن و خودبه‌را ده‌ه‌زیت، ژبه‌ر فی چه‌ندی یا پیدفیه ئه‌ده‌بی زاروکا نه‌ه‌یته گبروکرنا هه‌تا زاروکی بچیته قوتابخانی، به‌لکو یا

پیدفیه بۆ به‌یته پيشکیشکرنا د وی ژبی ئه‌و به‌رسفدانی بۆ ده‌کن بریکا گوه‌دانی چ به‌رسفدانه‌کا ژ ئه‌نجامی تیگه‌هشتنی بیت یا ن ژبی وهرگرتنا خوشیی بیت، ژبه‌ر فی هه‌می ده‌یتنه زانین کو ئه‌ده‌بی زاروکا گرنکیا مه‌زن یا‌هه‌ی د په‌روه‌رده‌کرنا زاروکید، ویا خه‌له‌ته ژ به‌هایی وی به‌یته کیمکرنا یا ن پشتگو به‌یته هافیتن، یا ن بچافه‌کی نزم به‌یته به‌ریخوه‌دان، و خواندنا فی جوړی ئه‌ده‌بی دفتیت به‌ری ژبی قوتابخانی بیت. (عبدالله، 2011: 188-189).

هوژانا فیرکرنی ژ باب‌ه‌تین فیرکرنی یین گرنکن و جهی پووته‌دانی نه بۆ فیرکرن زاروکی، وئه‌و وه‌کی کلیلا پاشه‌روژی یه بۆ پیگه‌هاندنا زاروکی و پيشخستنا وی وه‌کو خونده‌فان، هه‌روه‌سا فی جوړی هوژانی روله‌کی گرنکی یی هه‌ی د فیرکرن خواندن دا لده‌ف زاروکی، تیگه‌هشتنا په‌یوه‌ندیی دناڤه‌را پروسیسا خواندن وروژی هوژانی یی گرنکی د فیرکرنیدا، ئیک ژ بنچینه‌یین خواندن یه ل ئه‌وریا. (Aðalsteinsdóttir, et al, 2008: 9).

پوخته‌یا گوتنی ئه‌وه کو هوژانا فیرکرنی یا ئاراسته‌کری بۆ زاروکان د چیته د چارچیفی پووته‌دانین په‌روه‌رده‌یی و فیرکرنی وه‌کو نافه‌نده‌کی په‌روه‌رده‌یی پیخه‌مه‌ت گه‌شه‌کرنا چیژا ئه‌ده‌بی لده‌ف زاروکان. هوژانغانی کورد (ئه‌حمه‌دی خانی) شیاپه ئه‌ده‌به‌کی فیرکرنی پيشکیشکی مروڤایه‌تی و قوتابخانین په‌روه‌رده‌یی بکه‌ت، راسته بۆ زاروکی کورد هاتیه نقیسین، به‌لی د هه‌مان ده‌مدا یا هاریکاره بۆ ئافاکرنا نه‌وه‌یه‌کی ژ زاروکا لسه‌ر بنه‌مایین په‌روه‌رده‌کا ساخله‌م ودروست، چونکی هه‌می تشت ژ زاروکیینی ده‌ستپیدکه‌ن، وبتنی یا پیدفی ئه‌وه مفا ژ ڤان به‌ره‌ما به‌یته وه‌رگرتن یین خزمه‌تا زاروکی ده‌کن بریکا فه‌کولین و دیوچوونی.

ل دیوڤ زانین ولیگه‌ریانا فه‌کوله‌ری د چه‌ندین په‌رتوکاخانه و سابتین ئه‌لیکترونی دا، چ فه‌کولین بده‌سته‌که‌فتن کو بشپوه‌کی راسته‌وخو گریډای باب‌ه‌تی فه‌کولین بیت، وئه‌فین بده‌سته‌که‌فتن بشپوه‌کی نه‌راسته‌وخو گریډای باب‌ه‌تی فه‌کولین نه، وژ وان فه‌کولینا، فه‌کولینا جامن (1991) ئه‌وا هاتیه به‌حسکرنا د فه‌کولینا المزین (2015)، ب فه‌کولینه‌کی رابوو بنافی "الفکر التربوی عند ابن مسکویه ت. 421هـ". مه‌ره‌ما فه‌کولین دبارکرنا هرزا په‌روه‌رده‌یی یه لده‌ف مسکویه هه‌روه‌سا زانینا سیسته‌می په‌روه‌رده‌یی یه یی هاتینه دانان ژلایی نافه‌اتی فه‌ بۆ چه‌وانیا پیگه‌هشتنا نه‌وه‌یی داهاتی وئافاکرنا جفاکه‌کی ساخله‌م، فه‌کوله‌ری پروگرامی شروقه‌کرنی بکارئینایه، ئه‌نجامین فه‌کولین دبارکر کو ابن مسکویه هزه‌کا په‌روه‌رده‌یی یا گشتگیر پيشکیشکره هه‌ر ژ ئارمانجین په‌روه‌رده‌یی وه‌ک ده‌ستپیک هه‌تا پیکهات و ده‌ره‌افیزن پروسیسا فیرکرنی، هه‌روه‌سا هرزا یا په‌روه‌رده‌یی لده‌ف ابن مسکویه چه‌ندین لایه‌ن بخوه‌فه‌دگرت وه‌کی لایه‌نی ئایینی، ره‌ه‌شتی، ره‌ه‌شنیری، جه‌سته‌یی، وچفاکی).

3. گرنگیا قه‌کولینی و پیدایستی پی

گرنگیا قه‌کولینی ژ گرنگیا بابته دهیته زانین، کو به‌حسی بابته‌کی گرنگ و چالاک دکهت، ئەو ژی بابته‌ی پەرورده و فێرکنا زارۆکیه ده‌زانیدا کوردی دا بتایهت لدهف هوزانقانی کورد ئەحمده‌ی خانی، گرنگیا قه‌کولینی یاکرداری د قان خالین لخوازی دا دیاردبیت:

1. ئەق قه‌کولینه رووناھیی دئخیته لسه‌ر بابته‌کی وه‌ک پیدای ویترا نه‌هاتییه به‌حسکرێ ژلای قه‌کولهرێن پەرورده‌یی گورهی پیزانین قه‌کولهری.
2. دیارکنا رۆژی هوزانا فێرکنا بتایهت (نوبهارا بچوکا) یا هوزانقانی کورد ئەحمده‌ی خانی د پەرورده و فێرکنا زارۆکی دا.
3. خسته‌رویا بنه‌مایین پەرورده‌یی و یین فێرکنا یین کو پیدای یه به‌ینه بکارئینان ژلای خیزانی قه‌ وه‌ک قوتابخانا ئیکی و ماموستای ل دام وده‌زگه‌هین فێرکنا، چونکی پەرورده ئەوه‌یه یا کو جفاک بریکا وئ هه‌می وان داب و نه‌ریت و به‌هایین خوه‌ پی دیارزیت.
4. د ئەقی جوری قه‌کولیناندا به‌حسی گرنگترین و هه‌ستیارترین قوناغ د ژبی مرقیدا ده‌یته‌کرن ئەو ژی "قوناغا زارۆکینی یه" ئەوا ب بنیاتی ئافاکرنا که‌سایه‌تیا مروقی ده‌یته‌ نیاسین.
5. هه‌ل‌دانه‌که بو ریفه‌کرنی له‌مه‌به‌ری قه‌کولهره‌ی فێرکنا پتر د قی بیای دا ئەنجام ده‌ن، ژبه‌ر گرنگیا دروست ئافاکرنا قی قوناغی لدهف مروقی.
6. چه‌ندیا گرنگی پیدانا هوزانا هه‌ر ملله‌ته‌کی ب پەرورده و فێرکنا زارۆکی دیاردکه‌ت.
7. چاف قه‌کرنه‌که بو نه‌وه‌یین هه‌چه‌رخ کو شانازیی ب که‌لتورێ خوه‌ یی ده‌وله‌مه‌ند به‌ن، ب مه‌رما خورتکنا هاسوزیا (لایه‌نگیریا) نشتیمانی لدهف وان.

4. ئارمانجین قه‌کولینی

ئارمانجا قی قه‌کولینی زانین و دیارکنا ئەقین لخوازی یه‌ ب دانوستاندن وشروقه‌کرن:

1. بنه‌مایین پەرورده‌کنا زارۆکی د نوبهارا بچوکاندا یان هوزانقانی کورد ئەحمده‌ی خانی دا.
2. بنه‌ما و ریکین فێرکنا زارۆکی د نوبهارا بچوکاندا یان هوزانقانی کورد ئەحمده‌ی خانی دا.
- 1.4. سنوورین قه‌کولینی:

ئەف قه‌کولینه یا سنوورداره‌ ب وان بنه‌مایین گێدای چه‌وانیا پەرورده‌کرن و فێرکنا زارۆکی د نوبهارا بچوکا دا یا هوزانقانی کورد ئەحمده‌ی خانی دا، و سنوورین وئ یین بابته‌ی بتنی به‌یتین

ژ لای خوه‌ قه‌ القرنی (1425هـ) ب قه‌کولینه‌کی رابو بنافی "القيم التربوية المتضمنة في النصوص الشعرية المقررة في أدب المرحلة الثانوية". مه‌رما قه‌کولینی زانینا به‌هایین پەرورده‌یی یه‌ ئەوین هاتییه به‌حسکرێ د دیرین شیعی دا پەرتوکا ئەده‌یی یا قوناغا دوانا قنجی ل شاهنشینا عه‌ره‌بیا سعودی، بو‌ده‌ستغه‌ئینانا ئارمانجا قه‌کولینی پروگرامی شروقه‌کرنی هاته‌ بکارئینان، پشتی بدویمه‌هیکینانا شروقه‌کرنی قه‌کولهری دیارکر کو هوزان وه‌یه‌کی پەرورده‌یی سه‌رکه‌فتی یه‌ بو‌ وه‌رگرتنا به‌هایین پەرورده‌یی وگه‌شه‌کنا وان لدهف قوتابیا، هه‌روه‌سا دیارکر کو چه‌ندین به‌هایین پەرورده‌یی هاتییه به‌حسکرێ، وه‌کی به‌هایین پەرورده‌یی یین ره‌وشتی کو ل پلا ئیکی هات و یین (جفاکی، دینی، نشتیمانی، ره‌وشن‌بیری) لدویدا هاتن.

هه‌روه‌سا المزین (2015) ژی ب قه‌کولینه‌کی رابی بنافی "قراءة تربوية في أدب الاطفال". ئارمانجا قه‌کولینی زانینا ئەده‌یی زارۆکین یی سه‌میانه هه‌روه‌سا چه‌وانیا پەرورده و فێرکنا قان زارۆکانه، قه‌کولهری پروگرامی وه‌سفی شروقه‌کرنی بکارئینانه، قه‌کولین گه‌هسته‌ چه‌ندین ئەنجامان ژ وانا قه‌کولینی سروشتی پروسیسا فێرکنا و فێرکنا ب باشی ل قه‌له‌م دا، هه‌روه‌سا دیارکر کو ئەده‌یی زارۆکا یی ده‌یته‌ بکارئینان فه‌لسه‌فه‌یکا پەرورده‌یی یا گشتی یا هه‌ی، شیوازی بریفه‌برن وسه‌رپه‌رشتیکرنی هاتییه به‌حسکر.

2. ئاریشا قه‌کولینی

وه‌کو یا ئاشکه‌را کو میشکی زارۆکان وه‌کی روپه‌له‌کی سپی نه‌، له‌ورا پیدای رینیشاندان و رینمایکرن و پویه‌دان و فێرکنا نه‌، ود قی ته‌مه‌نیدا یا بزه‌حه‌مه‌ته‌ پیزانین وه‌با بشیوه‌کی راسته‌وخو بو‌ به‌ینه پیشکیشکرن، هه‌روه‌سا بزه‌حه‌مه‌ت دی هینه وه‌رگرتن ژلای وئ قه‌، ئەگه‌ر نه‌هینه‌ گوتن د قالبه‌کی درامی یان شیعی دا، وژ ئەنجامی دویفچوون و خواندنا پەرورده‌یی بو‌ وان قه‌کولین و خواندنین گێدای پروسا پەرورده و فێرکنا، تینینی ده‌یته‌کرن کو وان قه‌کولینا ب قه‌لسی و لاوازی به‌حسی روخسار و چه‌وانیا پەرورده و فێرکنا زارۆکی ده‌وزانی دا یا کری، ئەقجا بشیوه‌یه‌کی گشتی و د هوزانا کوردی دا بتایه‌تی، سه‌ره‌رای گرنگیا وئ، ئەق چه‌نده‌ ب پشتگوه‌ هافیتنا که‌لتورێ شارستانی ب رووی وئ یی پەرورده‌یی دگه‌هینیت، هه‌روه‌سا داکیکی و ئاماژه‌ پیکرن بتنی ب هزو و بیرین رۆژنقایی و حسیبکنا گه‌له‌ک ژ وان هزو بیرا بو‌ زانایین بیانی - سه‌ره‌رای دان پیدانی ب وئ چه‌ندی کو هه‌ل‌دانین وان ته‌وه‌ری سه‌ره‌کی پیشکیشکنا خزمه‌تی یه‌ ب مرقایه‌تی - وه‌رگرتنا راستی بتنی ژ لایه‌کی. ژبه‌ر قی چه‌ندی ئاریشه‌ د قی پرسپاری دا دیاردبیت:

پەرورده و فێرکنا زارۆکی چه‌وا هاتییه به‌حسکرێ د هزو و هوزانین هوزانقانی کورد ئەحمده‌ی خانی، بتایه‌ت د نوبهارا بچوکاندا؟

- همدانی (2010): ئە دەبی زاروڤا ئە و نڤیسینن یین ھاتینە نڤیسین بتایبەت بو زاروڤا لدویف چەند پیفەرین گونجای گورە ی ئاست وتایبەتمەندیین وان، ھەرەسا ئاستی گەشە کرن و پیدایستین وان. (همدانی، 2010: 150).

4.5. ھوزانا فیڤرکرنی:

- نجیب (1991): ھوزانا فیڤرکرنی رامانا وی وینە کرنا راستی و بە ھایین جفاکی یە وگھورینا وان ژ شیوہ یەکی روت بو تابلویەکی شیعری یی زیندی وپری ژیان. (نجیب، 1991: 100).

- زادە وروشفنکر (2007): دیڤژن: ھوزانا فیڤرکرنی ئە و ھوزانە یا مەرەما وی فیڤرکرن خەلکی یە وناڤەر وکا وی بابەتین رە وشتی، یان ئایینی، یان فەلسەفی، یان پەرە وەر دە فیڤرکرنی بگشتی بخوڤە دگرت. (زادە وروشفنکر، 2007: 48-49).

5.5. نوبھارا بچوکان: مەنزومە یەکا شیعری یە بشیوی فەرھەنگەگی (کوردی-عەرەبی) یا ھاتیبە نڤیسین ژلای ھوزانقانی کورد ئەحمەدی خانە، ل سالا (1094-1682)، یا ھاتیبە دانان تایبەت بو زاروڤکین کوردان، پشستی خواندنا قورئانا پیروز بدویمایەک دئینن. (خانی، 1991: 4-5).

6. پروگرامی ڤەکولینی و کردارین وی

ئەف ڤەکولینە دکەڤیتە د چارچیفی ڤەکولینین وەسفی و شروڤەکاری، یا کو ئارمانجا وی کومکرنا راستی و پیزانین و داتایانە لدۆر وی دیاردا دەیتە خواندن یان ڤەکولین ل سەر دەیتە کرن بریکا شروڤە کرن و رافە کرنا وی بشیوہکی زانستی، و دەرئینانا ئەنجامان، و دەرکرن بریارا لدۆر وی دیاردا ڤەکولەر دخوینیت. ئەف پروگرامە دەیتە بکارئینان بو شروڤە کرنا نافرە وکا بابەتان چ یین نڤیسی بن یان زاراکۍ بن، بریکا دارشتنا پلانەکا ریکخستی دەستپدکەت ب ھەلبژارتنا نمونە یەکی یان سامپلەکی ژ وی بابەتی کو دی ھیتە شروڤە کرن و پولینکرن و شروڤە کرنا وی ب شیوی چەندی و چەوانی. (طعیمە، 2004: 71).

1.6. کومەلا ڤەکولینی:

کومەلا ڤەکولینی پیکدەیت ژ نوبھارا بچوکان ئە و ل سالا (1094-1682) ھاتیبە نڤیسین ژلای ھوزانقانی کورد ئەحمەدی خانە (1651-1707)، کو فەرھەنگەکا (کوردی-عەرەبی) یە، پیکدەیت ژ (216) دیران ژبلی وان دیرین لدەستپدکا ھەر بەحرەکی ھاتیبە نڤیسین، بقی رەنگی کومەلا ڤەکولینی پیکدئینن.

2.6. سەمپلا ڤەکولینی:

سەمپلا ڤەکولینی یا بابەتی پیکدەیت ژ وان دیرین پەرە وەر دەبی و یین فیڤرکرنی ئە وین ھوزانقانی کورد (ئەحمەدی خانە) ل سالا (1682) د نوبەھارا بچوکاندا ھەر بەحرەکی پی دەستپدکر، کو

پەرە وەر دەبی وین فیڤرکرنی بخوڤە دگرت، کو ل دەستپدکا ھەر بەحرەکی ب دیرەکی یان پتر دەستپدکر.

5. دەستنیشان کرنا زاراڤین ڤەکولینی و پیناسە کرنا وان

1.5. پەرە وەر دە:

ب چەند تیگە ھین جودا کو ھەر ئیک ل دویف تیگە ھشتن بیاڤی پسیوریا خو ھولاً پیناسە کرنی بو دایە:

- فلیە والزکی (2004): جوڤرە چالاکی نە ئارمانجا وی گەشە کرنا شبان و بوچوڤنن مروڤی یە یین بە ھایەکی ئەرینی ھەین د وی جفاکی دا، داکو بشیوہ یەکی دروست و پیگە ھشتی دناڤ وی جفاکی دا بژیت. (فلیە والزکی، 2004: 87).

- الدریج و آخرون (2011): دیڤژن پەرە وەر دە: ھەمی وان کردار و کارتیڤکرن و دانوستاندنا بخوڤە دگرت، بە مەرەما فیڤرکرن زاروڤ بو وان بە ھا و رە وشت و نە ریتین وی جفاکی دناڤدا دژیت. (الدریج و آخرون، 2011: 116).

2.5. فیڤرکرن:

- جابر (2005) دیڤژیت فیڤرکرن: چالاکیەکا پلانکری و ریکخستی و پروگرامکری یە داکو کارتیڤکرنی ل پەیدا بوونا فیڤرکرنی بکەت، ھەر وەکی ڤەگواستنا پیزانین وزانیاری وشارەزاییا د فیڤرکرن سەستەمی دا ھەر ل باخچین زاروڤا ھەتا زانکوی. (جابر، 2005: 94).

- سلا مە و آخرون (2009): فیڤرکرن پروڤسپسەکا مەرەمی یە، دناڤ پوڤلین خواندن دا دەیتە ئەنجامدان یان ژ دەرڤی پوڤلین خواندن، کو لدویمایەیی دبیتە ئەگەر فیڤرکرن مروڤی و وەرگرتنا چەندین شارەزاییا. (سلا مە و آخرون، 2009: 24).

و ڤەکولەر بنەمایین پەرە وەر دەبی و فیڤرکرنی بشیوی کرداری بقی رەنگی پیناسە دکەت: ھەمی ئە و بنەما و ھزین پەرە وەر دەبی وین فیڤرکرنی نە یین ھوزانقانی کورد ئەحمەدی خانە د نوبھارا بچوکاندا- نمونە ڤەکولینی- بشیوی ھوزان (شیعەر) بەحسکرن، ئە وژی بریکا شروڤە کرنا نافرە وکان وان دیرین شیعری، وپولینکرن وان بو بابەتین پەرە وەر دەبی وین فیڤرکرنی، کو دی ھیتە زانین بریکا پروگرامی شروڤە کرنا نافرە وکی.

3.5. ئە دەبی زاروڤا:

- ھانت (Hunt, 2002): ئە و جوڤی ئە دەبیە (پەخشان یان شیعەر) یی گونجای ژلای نافرە وک و شیوازی ڤە دگەل ئاستی تیگە ھشتنا زاروڤا، و ب شیوہ یەکی روون و بسانامی و بی ئالوژی دەیتە نڤیسین، و ژ وان پەیف و تیگە ھا بخوڤە دگرت یین دفرەنگا زمانی یا زاروڤا دا گورە ی گەشە کرن وشیانا وەرگرتنا وی. (Hunt, 2002: 15).

1.7. راستگویی و دره‌ونه‌کرن:

ئیک ژ وان بنه‌مایین گرنگین کو په‌روه‌ردگار و هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی ئامارژه پیکری زاروک هاندان کو خوه ژئ دویرکه‌ن ئه‌و ژئ (دره‌وه)، یان نه‌گوتنا دره‌وی و خیلافی یه دگوتنن خوه دا، ئانکو نیشا زاروکی دده‌ت کو دقیت یی راستگو بیت دگهل دره‌وره‌ریځ خوه، و دره‌وی نه‌که‌ت دا بیته که‌سه‌کی ب به‌ها دناڤ جفاکی دا، ه‌روه‌سا نیشا زاروکی دده‌ت دی چه‌وا بیته سه‌رکرده‌کی سه‌رکه‌فتی لده‌می دبیژیت:

گهر ته‌دقی توبی میر و سه‌ر و موعته‌به‌ر
کذب و خلاقی مه‌بیژ گهر ته بکن که‌ر ب که‌ر

و ژلایی سایکولوژیا په‌روه‌رده‌یی قه‌ دره‌و ئیک ژ وان ره‌فتارانه یین کو ده‌یته وهرگرتن ئانکو نه ره‌فتاره‌کا بوماوه‌ییه، به‌لکو زاروک ژ دره‌ویه‌ریځ خوه فی‌ریدیت، ژبه‌ر قی چه‌ندی دقیت زاروک به‌یته په‌روه‌رده‌کرن لسه‌ر گوتنا راستی ودره‌و دگهل نه‌یته کرن داکو ئه‌و ژئ فی‌رنه‌بیته دره‌وی لسه‌ر راستگویی به‌یته په‌روه‌رده‌کرن، جونکی دره‌و ئیک ژ نه‌خوشیځ ترسناکه لسه‌ر جفاکی ئه‌گهر تاکین وی فی‌ربوونه قی ره‌فتارا کریت.

2.7. وه‌ج قه‌داندن و گوهداریکرن و ه‌لی ئه‌مری:

ژ بنه‌مایین دی یین په‌روه‌رده‌کرن زاروکی ئه‌وه کو به‌یته په‌روه‌رده‌کرن لسه‌ر وی چه‌ندی کو دخزمه‌تا خه‌لکی خوه دا بیت و وه‌جین وان بقه‌دینیت ئه‌گهر که‌سه‌کی خوه هه‌وجی وی کر، هه‌روه‌سا ئیتاعا و‌لی ئه‌مری خوه بکه‌تن چ دایک و باب بن یان سه‌میانی وی بیت، یان ماموستایی وی بیت، لده‌می هوزانقانی مه‌به‌ست دبیژیت:

گهردی ته مه‌قصوده‌ک هه‌بی لازم دق لی بی ب به‌ز
خاسماته مه‌عبوده‌ک هه‌بی دایم د ئه‌مری وی ب به‌ز

3.7. خوه قورتالکرن ژ خه‌م و نه‌خوشیا وه‌ول‌دانا ژبیرکرن

وان:

هه‌ول‌دانا ژبیرکرن خه‌م و نه‌خوشیا ئیک ژ بنه‌مایین دی یین په‌روه‌رده‌یی یه کو کو داکوکی لسه‌ر هاتیه‌ییه کرنا ژلایی ئه‌حمه‌دی خانی قه، کو ژلایی دروونی قه ئه‌ف چه‌نده ریکه‌کا گونجابه بو راگرتنا هاوسه‌نگیا دروونی، ئه‌ف بابته ده‌قان دیرین لخوازی دا هاتیه به‌حسکرن:

په‌رده کو رایتن ژ به‌ر
عارض د لستا نه‌خوه‌ش
دل ژ غه‌مان کو بیته‌ده‌ر
بولبول گولستانه‌ خوه‌ش

4.7. به‌ین فره‌ی و نه‌رم و نیانی د ره‌فتاری دا:

پیکده‌ین ژ (13) دیرین شیعری، کو چه‌ندین بابته‌تین په‌روه‌رده‌یی وفیرکرنی بخوڤه دگرتن.

3.6. راست و دروستی یا نافه‌روکی:

مه‌به‌ست ب راست و دروستیا نافه‌روکی شروڤه‌کرن لوژیکی و یاوورده بو پیکه‌اتین ئامرازی شروڤه‌کرنی، بو دیارکرن چه‌ندیا نوینه‌رایه‌تیکرنا ئامرازی بو وی نافه‌روکا دی هیته شروڤه‌کرن و پیڤان بشپوه‌کی ورد (عوده، 1999: 370)، راست و دروستیا نافه‌روکی گریدای ئامانجین قه‌کولینی یه، و مه‌ره‌ما قی قه‌کولینی و ه‌سفی شروڤه‌کاری یه، ژبه‌ر قی چه‌ندی راست و دروستیا نافه‌روکی یا گونجای و تیرایه. (تمار، 2007: 95). راست و دروستی یا نافه‌روکی ده‌یته بده‌ستقه‌ئینانا بریکا هه‌لبژارتنا زانستی یا سه‌مپلا قه‌کولینی، و چه‌ندیا نوینه‌رایه‌تیا وی بو کومه‌لا قه‌کولینی، هه‌روه‌سا پیناسه‌کرن دروست یا پیکه‌اتین شروڤه‌کرنی، و تیکرایا دووباره‌بونا وان، و گونجاندنا وان دگهل ئامانجین قه‌کولینی. (طعیمه، 2004: 214)، و ژبه‌ر کو سه‌مپلا قه‌کولینی هه‌می وان دیرین په‌روه‌رده‌یی و فی‌رکرنی بخوه‌قه‌دگریت، ژ قی هه‌می دیار دبیت کو راست و دروستیا قی قه‌کولینی یا هاتیه‌ییه بده‌ستقه‌ئینانا.

4.6. نه‌گوریا نافه‌روکی:

پینخه‌مه‌ت بده‌ستقه‌ئینانا نه‌گوریا نافه‌روکی قه‌کوله‌ری بخوه نافه‌روکا سه‌مپلا قه‌کولینی شروڤه‌کر، و پشتی بورینا نزیکی دوو حه‌فتیا، دووباره نافه‌روک شروڤه‌کره‌قه، و فاکته‌ری نه‌گوری دناڤه‌را هه‌ردووجارین شروڤه‌کرنی هاته هژمارتن (هاته ده‌رئینان بریکا هاوکیشا هولستی: نه‌گوری = ژمارا برگین ره‌زامه‌ندی لسه‌ر هاتیه‌ییه کرن/ ژمارا برگین ره‌زامه‌ندی لسه‌ر هاتیه‌ییه کرن + ژمارا برگین ره‌زامه‌ندی لسه‌ر ناها‌تیه‌ییه کرن $\times 100$)، و به‌های وی گه‌هسته (95%) ئه‌و ژئ فاکته‌ره‌کی نه‌گوری یی بلنده وجهی باوه‌ریکرنی یه. (أبو لبد، 2008: 236).

7. نه‌جامین قه‌کولینی: پیشاندان و دانوستاندن

ئیک: نه‌جامین گریدای ئامانجا ئیکی:

"بنه‌مایین په‌روه‌رده‌کرن زاروکی د نوبهارا بچوکاندا یان هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی دا".

بو بده‌ستقه‌ئینانا قی ئامانجی قه‌کوله‌رابووب شروڤه‌کرن نافه‌روکا په‌رتوکا سه‌مپلا قه‌کولینی کو ژ (13) دیران پیکده‌یت بو زانین و دیارکرن بنه‌مایین په‌روه‌رده‌یی یین هاتیه‌ییه به‌حسکرن، و پشتی بدویمایه‌ک ئینانا نه‌جامین شروڤه‌کرنی چه‌ندین بنه‌مایین په‌روه‌رده‌یی یین گریدایی چه‌وانیا په‌روه‌رده‌کرن زاروکی ژلایی هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی هاتیه‌ییه دانان، ئه‌و ژئ (5) بنه‌مایین په‌روه‌رده‌یی بوون، کو ئه‌قین لخوازی نه:

ژ بنه‌مایین دی یین ئافکارنا که سایه‌تیا په‌روه‌رده‌یی یا زارۆکی گوره‌ی هزرین ئه‌حمه‌دی خانی، ئه‌وه کو هر مروقه‌کی هاتبیه ناسکر ب قه‌نجیی و ره‌شت پاکیی ئه‌وه یی ب بهین فره‌ه‌بیت و نه‌رم و نیانی لده‌ف هه‌بیت، لده‌می دبیزیت:

عارفی کو ب قه‌نجیی مه‌عرفی بت
دی حه‌لیم و صابر مه‌وقوفی بت

5.7. خوه دویژن‌خستن ژ خه‌له‌تی و گونه‌هان:

پێخه‌مه‌ت دروست ئافکارنا که سایه‌تیا زارۆکی و پاراستنا شکومه‌ندیا وی د ژیانای دا، وه‌سکر ب فه‌خر و شانازیی دناڤ جفاکی دا، هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی زارۆک هاندایه‌ کو خوه دویژن‌خستن ژ خه‌له‌تی و گونه‌هان، و ئه‌وه‌که‌سی خوه دویژن‌خستن ژ قی‌چه‌ندی دی هه‌ست ب کارامه‌یی و شکومه‌ندیی که‌ت د ژیانای خوه دا، و ئه‌ف چه‌نده د قی‌دیرا لخوای دا دیارکری یه:

هه‌رچی کو ژ دویایی به‌ردا شته دامه‌ن

بی شوبه‌ه دنیف عامی ئه‌فراشته گه‌رده‌ن بو

ژ ئه‌فا هاتییه به‌حسکر دیار دبیت کو هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی که‌سه‌کی په‌روه‌رده‌یی بوو و ب ووردی و زانستی بنه‌مایین ئافکارنا که سایه‌تیا زارۆکی کورد بتایه‌تی و زارۆکیی بگشتی دانایه‌، داکو بینه که‌سانین ئافکار دناڤ جفاکی دا.

دوو: ئه‌نجامین گریډای ئارمانجا دویی:

"بنه‌مایین فیترکنا زارۆکی د نوپه‌ارا بچوکاندا یان هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی دا".

بو بده‌ستقه‌ئینانا قی ئارمانجی نافه‌روکا په‌رتوکا سه‌مپلا فه‌کولینی هاته‌ شروقه‌کرن و بنه‌مایین فیترکری هاته‌ن دیارکرن یین کو هاتییه به‌حسکر، و پشتی بدویماهیك ئینانا ئه‌نجامین شروقه‌کرنی چه‌ندین بنه‌مایین فیترکری یین گریډایی چه‌وانیا فیترکنا زارۆکی ژلایی هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی هاتییه دانان، کو (4) بنه‌مایین فیترکری بخوه‌فه‌دگرتن، ئه‌و ژی ئه‌قین لخوای نه‌:

هاندانا داخوازکنا زانست وزانینی:

ئه‌حمه‌دی خانی زارۆکی کورد هاندایه‌ کو لدویف زانست وزانینی بگه‌ریت، و مه‌رجی نافداریا وی و شاره‌زایا وی گریډایه‌ ب لیگه‌ریانا لدویف زانست و زانینی، و د پتر ژ دیره‌کی ئه‌ف بابته به‌حسکر یه لده‌می دبیزیت:

حه‌تا تو ده‌ورو و ده‌رسان

نه‌که‌ی تکرار و مه‌صرف

د دویایی تو نابی

نه مه‌شه‌ور و نه مه‌عرف

هه‌روه‌سا ل جه‌ه‌کی دی دیار ده‌کت کو مروقه‌ ب زانست وزانینی دشیت بگه‌هیه‌ پله‌یین زانستین بلند دناڤ جفاکی دا وه‌کی شیخ و

صوفیتی، هه‌روه‌سا بده‌ستقه‌ئینانا شکومه‌ندیی وه‌که به‌هایه‌کی جفاکی، لده‌می دبیزیت:

شیخ و صوفیتی که‌رامه‌ت علم و خوه‌ندن و عه‌مه‌ل

خه‌لوته‌ حوچه‌ طه‌ریقاته‌ شه‌ریعه‌ت بی خه‌له‌ل

ول جه‌ه‌کی دی:

گه‌ر ته‌دقیقین کو به‌راه‌ر نه‌بتن که‌س ب ته‌را

علمی بخون هه‌م عه‌مه‌لی تو بکه‌ صنعه‌ت ژ خوه‌را

ئانکو ئه‌گه‌ر هر که‌سه‌کی یان نه‌ته‌وه‌یه‌کی بقیت کو یی بی رکابه‌ربیت ریکا سه‌ره‌کی بو قی‌چه‌ندی پرچه‌ک بوونه ب زانست وزانینی هه‌روه‌سا هر کاره‌کی به‌یته‌کرن پیدایه‌ یه زانست بناغه‌یی وی بیتن. ئه‌گه‌ر ژیانای سه‌ره‌که‌فتنا هر تاکه‌کی یان ملله‌ته‌کی بخوینن، کلایا سه‌ره‌که‌فتنا وی کارکرنه‌ لسه‌ر بناغه‌یین زانستی ئانکو چ کارا ناکه‌ن ئه‌گه‌ر پێشوه‌خت فه‌کولینه‌کا زانستی بو نه‌هاتبیه‌ کرن، ئانکو هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی به‌ری پتر ژ سی سه‌ده‌یان ریکا سه‌ره‌که‌فتنی بو زارۆکی کورد ده‌ینایه‌ پێخه‌مه‌ت ئافکارنا ملله‌ته‌کی سه‌ره‌که‌فتی بی رکابه‌ر بریکا ئافکارنا تاکه‌کی سه‌ره‌که‌فتی.

هه‌روه‌سا دبیزیت:

هه‌رچی که‌سی علمه‌کی قه‌نج خوه‌ندیه

ده‌وله‌ته‌ گه‌ر وی ب ئه‌صل زانیه

ول جه‌ه‌کی دی بو هه‌مان بابته‌ گوتی یه:

دغه‌صلا نه‌به‌هاری ده‌ ده‌گه‌ل دلبر بچین گه‌شتی

ژ ئه‌و خوه‌شتر عومر نابت ل من ئه‌و حال قه‌وی خوه‌شتی

1. نه‌هیلانا نه‌خوینده‌واری:

هوزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی باش تیگه‌هشتبوو کو به‌لافبونا نه‌خوینده‌واری دناڤ هر جفاکی دا دی ئه‌گه‌ری بن ده‌ستی وپاشکه‌فتنا وی، له‌ورا زارۆکی کورد هاندایه‌ کو خوه ژ نه‌زانینی قورتال که‌ن، و ژبه‌ر گرنگیا خواندنی و وه‌رگرتنا علمی دیارکری یه کو هر که‌سی ب علمی نه‌خوینده‌واری بگه‌وریت هه‌روه‌کی وی که‌سی یه یی صفری خوه ب زیری دادپوشیت، لده‌می دبیزیت:

هه‌رچی ب علمی جوهر کر موبه‌دده‌ل

صفری خوه وی کر ب زیر موکه‌لله‌ل

2. پشتبه‌ستن ب بنه‌مای فیترکنا خوبخوی:

فیترکنا خوبخوی ئه‌و شیوازه‌ یی کو فیترخواز بخوه بکاری فیترکری رادبیت به‌ره‌ما وه‌رگرتنا پیزانین و شاره‌زایا، دفی شیوازی فیترکری دا ته‌وه‌ری فیترکری ده‌یته‌ فه‌گوهاستن ژ ماموستای بو فیترخوازی، ئانکو فیترخواز دبیت ته‌وه‌ری سه‌ره‌کی یی پرۆسیسا فیتربوونی وئو یی به‌پرسه‌ ژ فیتربوون وزانینا خوه‌.

ئه‌ف جویری فیترکری فیترخوازی فیترکه‌ته‌ چه‌ندین شاره‌زایا، ژ وانا: ده‌ستپێشخه‌ری و سه‌ره‌خویی ده‌زرکری دا، و به‌رده‌وامیدان لسه‌ر

دروست یا په‌روه‌رده وڤیرکرنی نیشا زارۆکی کۆرد بده‌تن، به‌ره‌ما ئافاکرنا که‌سایه‌تیا وی د ئابنده‌یدا.

3. هۆزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی شیا ئه‌ده‌به‌کی ڤیرکرنی یی به‌مه‌می واتایین خوه‌قه پيشکيشی مروڤایه‌تی و قوتابخانین په‌روه‌دی بکه‌تن، راسته یا ئاراسته‌کری بوو زارۆکی کورد، لی یا گونجایه‌ کو نه‌وه‌یه‌ک لسه‌ر فان بنه‌مایا به‌یته ئافاکرن، چونکی هه‌ر تشته‌ک ژ زارۆکینیی ده‌ستپێدکه‌ت، له‌ورا یاپێدقییه‌ مفا ژ هه‌ر تشته‌کی به‌یته‌وه‌رگرتن بو خزمه‌تکرنا زارۆکی.

4. هۆزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی شیا بژیرانه وان بابته‌ین په‌روه‌ده‌یی و ڤیرکرنی به‌حسکه‌ت یین گشتی بن، ئانکو ییت گونجایه‌ بو هه‌ر زارۆکه‌کی له‌هر جهه‌کی هه‌بیت، هه‌روه‌سا ییت هه‌میشه‌یی بن، ئانکو کیر هه‌ر وه‌خته‌کی و سه‌رده‌مه‌کی به‌ین، له‌ورا دی بینین کو ژلایه‌کی ب دیره‌کی یان چه‌ند دیرا لده‌ستپێکی په‌روه‌ده‌دکه‌ت، و ب چه‌نده‌کین دی ڤیردکه‌ت، ئانکو دقیا بژیت په‌روه‌ده‌کرن پاشی ڤیرکرن، وه‌کو یا ره‌وا و به‌ره‌لا ل دام و ده‌زگه‌هین ڤیرکرنی یین هه‌می وولاتان، چونکی مه‌ره‌م ژ په‌روه‌ده‌کرنی به‌ره‌فکرنا میشکی یه‌ بو وه‌رگرتنا زانین.

2.8. راسپارده:

لژیر سیه‌را ده‌ره‌نجامین ڤه‌کولینی ڤه‌کوله‌ر ئه‌قین لخواړی راسپارده دکه‌ت:

1. راسپارده‌کرنا ڤه‌کوله‌را بو ڤه‌گه‌ریان بو که‌لتوری نه‌ته‌وه‌یی وه‌ک ژنده‌ره‌کی گرنه‌ک بو ئه‌نجامدانا ڤه‌کولینین زانستی بگشتی و بتاییه‌ت دبواری په‌روه‌ده و ڤیرکرنی دا، بری‌کا شروڤه‌کرن و زیندیکرنا نافه‌روکا به‌ره‌مه‌ین وان.

2. کارکرن لسه‌ر ژنده‌کرنا به‌شه‌کی خواندنی لډور په‌روه‌ده‌کرن و ڤیرکرن زارۆکی د پروگرامین خواندنا ئه‌ده‌بی کوردی د کولیز و فاکولتین په‌روه‌دی ل هه‌ریما کوردستانا عیراقی.

3. گرنه‌کیا خواندنا بنه‌مایین په‌روه‌ده‌کرن و ڤیرکرنی یین هاتینه‌ دانان ژلایی هۆزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی د بابته‌ی بنه‌مایین په‌روه‌دی ل پشکین زانستی یین سه‌ر ب کولیزا په‌روه‌ده و په‌روه‌دا بنه‌ره‌ت ڤه‌ ل هه‌ریما کوردستانا عیراقی.

4. نقیسینا دیرین شیعی یین په‌روه‌ده‌یی و ڤیرکرنی ئه‌قین هاتینه‌ به‌حسکرن، لسه‌ر به‌ره‌ری ئیکی یین په‌رتوکین خواندنی یین قوناغین بنه‌ره‌تی و ئاماده‌یی یین سه‌ر ب وه‌زاره‌تا په‌روه‌دا هه‌ریما کوردستانا عیراقی ڤه‌.

5. په‌ره‌پیدانا ووتارا ئاراسته‌کری بو زارۆکا ل قوتابخانا بری‌کا چالاکیین قوتابخانی وه‌کی شانۆ، و سه‌روود، وه‌ونه‌ر.

6. خورته‌کرنا بزافا وه‌رگیرانی پێخه‌مه‌ت وه‌رگیرانا به‌ره‌مه‌ین ئه‌ده‌بی یین هۆزانقانی نافه‌رین کورد ژ زمانێ کوردی بو زمانین بیانی، به‌ره‌ما ڤه‌گوه‌استنا که‌لتوری کوردی نافا نه‌ته‌وه‌یین دی

ڤیربوونی، هه‌روسا باوه‌ری بخۆبوونی لده‌ف په‌یدا دکه‌ت، وه‌لگرتنا به‌ره‌رسپاریا ڤیربوونی، زنده‌باری ریکخستنا ده‌می بشیوه‌کی باش، و وه‌رگرتنا شاره‌زایا بریاردانی. (العینی، 2015: 256).

زانایی ئه‌مریکی (فریدریک سکرن 1904-1990) ده‌یته‌ هژمارتن وه‌ک ئیکه‌م که‌س تیگه‌هی ڤیرکرن پروگرامکری بکارئینای ل سالا (1954) ل وی ده‌می ژمارا ماموستا ل ئه‌مریکا کیم بوو، کو شیوازه‌کی ڤیرکرن خۆبخویی یه‌ بکارئینایه‌، هه‌روه‌سا ئیک ژ گرنه‌ترین پراکتیکین په‌روه‌ده‌یی یین تیورا مه‌رجایه‌تیا کرداری یا زانایی نافه‌ری یه‌، کو تیدا ده‌لیقه‌ بو ڤیرخوازی ده‌یته‌ دان کو ئه‌و بخوه‌ خوه‌ ڤیرکه‌ت (العسکری، والشمری، والعیدی، 2012: 78). لی پشتی ئه‌نجامدانا ڤی ڤه‌کولینی و شروڤکرنا نافه‌روکا بابته‌ی سه‌مه‌لا ڤه‌کولینی دیار بوو کو هۆزانقانی کورد ئه‌حمه‌دی خانی (1061ز-1706ز)، به‌ری زانایی ئه‌مریکی (فریدریک سکرن)ی ئاماژه‌ ب تیگه‌هی ڤیرکرن خۆبخویی دڤیرکرنی دا بگرنه‌ک زانیه‌، لده‌می دبیت:

ئه‌ی کو ته‌ که‌ری دائم ژبوو خو که‌ری مه‌رکه‌ب

ئه‌وه‌ل توو بی به‌کی پاشی بگه‌ره‌ مه‌رکه‌ب

3. ئیتا‌عه‌کرن و گوه‌داریکرنا ماموستایی:

بو تمامکرنا ناما پروسیسا په‌روه‌ده‌کرن و ڤیرکرن زارۆکی ئه‌حمه‌دی خانی بنمایین په‌روه‌ده‌یی و ڤیرکرنی بقی دیرۆ بدویمه‌یه‌ک ئینایه‌: موعه‌للم بلا دل وه‌کی به‌ر بن دڤیت کو شاگردی دل به‌ربتن پیشه‌یی ماموستایه‌تی ژ کارو و پیشه‌یین پیروژه‌ ئه‌و کار و پیشه‌یی پیغه‌مه‌ر و په‌یامبه‌رانه‌، ماموستای پیگه‌یه‌کی تاییه‌ت و بلند یی هه‌ی ل ده‌ف هه‌می ملله‌تان“ چونکی ئه‌و ره‌نج و زه‌حه‌مه‌ته‌کا مه‌زن دبن د کارێ خوه‌ دا. له‌ورا ئه‌و هه‌ر چه‌ند یی دل ره‌ق بیتن لده‌می ڤیرکرنی پیدڤی یه‌ ڤیرخواز گوه‌داریا وی بکه‌تن و بی ئه‌مریا وی نه‌که‌ن.

8. ده‌ره‌نجام و راسپارده

1.8. ده‌ره‌نجام:

لدویف ئه‌فا هاتیه‌ پيشاندان و شروڤه‌کرن ڤه‌کوله‌ری ئه‌قین لخواړی ده‌ره‌نجامکرن:

1. ئه‌و دیرین د فه‌ره‌نگا (نوبهارا بچوکان) هاتین، و بری‌کا شروڤه‌کرن دیاربوو کو بابته‌کی تیرایه‌ بو ڤه‌کولینا ئه‌ده‌بی ڤیرکرنی یی نقیسی لده‌ف کوردا، بتاییه‌ت یی گریډای ب ئه‌ده‌بی زارۆکا ڤه‌ ژلایی په‌روه‌ده‌یی و ڤیرکرنی و ره‌وشتی لده‌ف تاکی کوردا، هه‌ر ژ زارۆکینیا وی هاندایه‌ به‌ره‌ف زانست و زانین.

2. ژ ئه‌نجامین ڤه‌کولینی دیاربوو کو ئه‌حمه‌دی خانی نه‌ بتنی هۆزانقان بوو، به‌لکو دشین بژین په‌روه‌دکار و رینمایه‌که‌ره‌کی په‌روه‌ده‌یی ژی بوو، بری‌کا وان دیرین شیعی یین جوان شیا به‌ریکا

العسكري، كفاح يحيى صالح، والشمري، محمد سعود صغير، والعبيدي، علي محمد (2012). نظريات التعلم وتطبيقاتها التربوية. دار تموز: دمشق.
عودة، أحمد (1999). القياس والتقويم في العملية التدريسية. الإصدار الثالث، دار الأمل، إربد: الأردن.

العبد، جلولي (2008). الشعر الموجه للأطفال وإشكالية المعايير. الأثر، مجلة الآداب واللغات، جامعة قاصدي مرباح، الجزائر، العدد 7، 141-146.
فلية، فاروق عبدة، والزكي، أحمد عبدالفتاح (2004). معجم مصطلحات التربية لفظاً واصطلاحاً. دار الوفاء: الأسكندرية.
قرانيا، محمد (2003). قصائد الأطفال في سوري. منشورات اتحاد الكتاب العرب: دمشق.

قهرهني، نهعمه (1992). رهوشه نيبيريا جيباي. بهرگي ئيكي، هوليتر: كوردستان.

القرني، حسن بن عبدالله بن حسن الرزقي (1425هـ). القيم التربوية المتضمنة في النصوص الشعرية المقررة في ادب المرحلة الثانوية. رسالة ماجستير غير منشورة، كلية التربية، جامعة أم القرى: المملكة العربية السعودية.
مرتاض، محمد (1994). من قضايا أدب الأطفال. ديوان المطبوعات الجامعية: الجزائر.

المزين، سليمان حسين (2006). قراءة تربوية في أدب الأطفال " للإمام شهاب الدين أبي العباس أحمد بن علي الهيتي. مجلة الجامعة الإسلامية، المجلد الرابع عشر، (1): 232-267. هاتيه وهركتن ژ: <http://www.iugzaza.edu.ps/ara/research/> A.M 10:35. 2017/7/20

منصور، عبدالمجيد سيد أحمد، والتويجري، محمد بن عبدالمحسن، والفقي، إسماعيل محمد. (2001). علم النفس التربوي. ط. 4، مكتبة العبيكان: الرياض.

نجيب، أحمد (1991). أدب الأطفال علم وفن. دار الفكر العربي: القاهرة.
همداني، كفايت الله (2010). أدب الأطفال (دراسة فنية). مجلة القسم العربي، بنجاب: باكستان، (17)، 147-172.

الهيتي، هادي نعمان (1988). ثقافة الأطفال. عالم المعرفة، المجلس الوطني للثقافة والفنون والآداب: الكويت.

Hunt, Peter (2002). Understanding Children's Literature. Routledge: London.

Aðalsteinsdóttir, Kristín et al (2008). Learning and Teaching Children's Literature in Europe-Final Report. Education and Culture, Lifelong Learning Programme: www.unak.is/static/files/.../lokaskyrsla%20LTCL.PDF. 09:17 a.m.

دا، هرهوسا ژهر كارتيركنا وهركيراني د گهشه كونا زانينا مروفايه تيي بدرژايبا ميژويي.

9. ليستا ژيهدرا

أبو لبدة، سبع محمد (2008). مبادئ القياس النفسي والتقييم التربوي. دار المسيرة للنشر والتوزيع: عمان.

بريفش، محمد حسن (1996). أدب الأطفال اهدافه وسماته، ط. 2، مؤسسة الرسالة: بيروت.

تمار، يوسف (2007). تحليل المحتوى للباحثين والطلبة الجامعيين. طاسيج كو للدراسات: الجزائر.

جابر، وليد أحمد (2005). طرق التدريس العامة تخطيطها وتطبيقاتها التربوية. دار الفكر: عمان.

حوسهيني، نه. (نيسان 2003). نيرينهك د تورهيا زاروكان ده. ئاسوي پهره ره، كوكاريكي پهره ره دي رهوشه نيبيري، وهزاره تي پهره ره، هوليتر، (30)، 46-48.

خاني، أحمدى (1991). نوبهارا بجوكان. تحقيق: حمدي عبدالمجيد السلفي، مكيعة الرشيد: بغداد.

الدريج، محمد (2011). معجم مصطلحات المناهج وطرق التدريس. المنظمة العربية للتربية والثقافة والعلوم (ألكسو): الرباط.

الدليمي، احسان عليوي، والمهداوي، عدنان محمود (2005). القياس والتقويم في العملية التعليمية. ط. 2، دار الكتب: بغداد.

الذيفاني، عبدالله احمد (2000). التربية والمجتمع والثقافة. بيت الحكمة، مجلة فصلية يصدرها قسم الدراسات الاجتماعية، بغداد، (5)، 4-17.

زادة، جواد غلامعلي، و روشنفكر، كبرى (2007). الشعر التعليمي، خصائصه ونشأته في الأدب العربي. مجلة العلوم الإنسانية، 14 (2)، 47-62.

سلامة، عادل أبو العز، وآخرون (2009). طرائق التدريس العامة معالجة تطبيقية معاصرة. دار الثقافة: عمان.

طعيمة، رشدي أحمد (2004). تحليل المحتوى في العلوم الإنسانية مفهومه أسسه استخداماته. دار الفكر العربي: القاهرة.

عبدالرزاق، مدحت (شباط 2006). ثقافة الأطفال. آفاق تربوية، مجلة تربوية ثقافية، وزارة التربية، أربيل، (10)، 51-52.

عبدالله، محمد محمود (2011). طرق تدريس الأطفال. دار دجلة: عمان.

العتيبي، خالد (2015). نمذجة العلاقة السببية بين مهارات التعلم الموجه ذاتياً وأساليب التعلم والتحصيل الأكاديمي لدى طلاب كلية المجتمع بجامعة الملك سعود. المجلة الأردنية في العلوم التربوية، مجلد 11، العدد (3)، 255-268. هاتيه وهركتن ژ:

<http://journals.yu.edu.jo/jjes/Issues/2012/Vol8No1/2.pdf>، P.M 11:35. 2017/12/23

تربيه و تعليم الطفل في فكر وشعر الشاعر الكوردي احمدي خاني "نوبهارا بچوكان أنموذجاً"

الملخص:

تهدف هذه الدراسة إلى معرفة الأسس التربوية والتعليمية في فكر وشعر الشاعر الكوردي احمدي خاني، خاصة المتعلقة بتربية وتعليم الطفل، ومن أجل تحقيق أهداف الدراسة اعتمد الباحث على منهج تحليل المحتوى لعينة البحث المتمثلة بـ "نوبهارا بچوكان" أو ربيع الاطفال. بعد تحليل محتوى عينة البحث أستنتج الباحث أن الشعر التعليمي أداة تربوية وتعليمية مهمة من أجل غرس الأسس التربوية والتعليمية في نفوس الأطفال، ومن الأسس التربوية التي أكد عليها الشاعر الكوردي احمدي خاني في تربية الطفل: تشجيع الطفل على الصدق وعدم الكذب، إطاعة ولي الأمر، الابتعاد عن التكبر والنجسية، وكذلك عن الخطايا والذنوب، أما من الأسس التعليمية: حث الطفل على إخذ العلم والمعرفة، والابتعاد عن الجهل والتخلف، التأكيد على مبدأ التعلم الذاتي، وكذلك إطاعة المعلم أو القائم بالتعليم مهما كان أسلوبه قاسياً أثناء التعليم. وعلى ضوء نتائج البحث وضع الباحث مجموعة من المقترحات والتوصيات منها: تبيين دور الشعر التعليمي كأداة للتربية وتعليم في تشكيل شخصية الطفل بأسلوب شيق في المناهج الدراسية، الاهتمام بالتراث الأدبي الكوردي كمصدر مهم لإجراء المزيد من الدراسات خاصة في مجال التربية والتعليم، من خلال تحليل محتوى المصادر الأدبية، وكذلك تطوير الخطاب اتعليمي الموجه للأطفال في المدارس عن طريق الاهتمام بالانشطة المدرسية مثل المسرح، والنشيد، والتربية والفنية.

الكلمات الدالة: التربية، طريقة التعليم، التدريس، الشعر التعليمي، نوبهارا بچوكان.

Child Education and Instruction in Mind and Poems of Kurdish Poetry Ahmedi Khani "Nobihara Bichokan as a Sample"

Abstract:

This study aims to know the educational and Instructional bases in the thought and poetry of the Kurdish poet Ahmedi Khani, especially with regard to the education and instruction of the child. In order to achieve the objectives of the study, the researcher adopted a method of analyzing the content of the research sample of "Nobihara Bichokan" or children's spring. After analyzing the content of the research sample, the researcher concludes that educational poetry is an important educational and instructional tool for instilling the educational and instructional foundations in the children. The educational foundations affirmed by the Kurdish poet Ahmedi Khani in child education are encouraging the child to honesty and not lying, obeying the guardian, On the basis of the arrogance and backwardness, the emphasis on the principle of self-learning, as well as obedience to the teacher or the existing education, no matter how harsh in the course of education. In light of the results of the research, the researcher put a number of suggestions and recommendations, including: Valuing of the role of educational poetry as a tool for education and instructional in shaping the character of the child in an interesting way in the curriculum, attention to the Kurdish literary heritage as an important source for further studies, especially in the field of education, As well as the development of educational discourse directed at children in schools through interest in school activities such as theater, anthem, education of art.

Keywords: Education, Instruction Method, Teaching, Instructional Poem, Nobahara Bichokan.